

Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунң Хонделен
муниципалдыг бюджеттиг ортумак ниити билиг школазы

Чөпшээрээни

өөредилге талазы-биле
директорнун
оралакчызы

/Ооржак С.К./

« 28 » 08 2024 ч

Байылааны

Хонделен муниципалдыг
бюджеттиг ортумак
ниити билиг школазынын
директору

/Кенденбол В.К./

Дужаал № 93

« 28 » 08 2024 ч

8-ки (сески) класска
тыва дыл эртемнге
ажылчын программа
2024-2025 өөредилге чылы

Неделяда 2 ш
Бүдүн чылда: 68 шак

Тыва дыл болгаш чогаал башкызы
Ооржак Саида Кысыгбайовна тургускан

Хонделен 2024

Тайылбыр бижик

8-ки класстың тыва дыл эртеминге ажылчын программаны Ойдан-оол А.К., Сат Ш.Ч., Сувандии Н.Д. Тыва дыл болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы. 5-11 классы. Күрүне стандарты. Өөредилге программалары. - Кызыл, 2008. - 88 с.деп программага даянып тургускан.

Ному : М.Д.Биче-оол,Д.А.Монгуш,/М.В.Бавуу-Сюрюн.Тыва дыл. Ортумак школанын 8-9 класстарынга ооредилге ному,Тыванын ном ундурер чери.Кызыл-2022

«ТЫВА ДЫЛ» ЭРТЕМИН ӨӨРЕНГЕНИНИҢ ТҮҢНЭЛДЕРИ

Кол школаның (5-9 класстар) доозукчуларының тыва дылдың программазын шингээдип алгаш, чедип алыр **бот-тускайлаң түннелдеринге** дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) кижиниң интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы салым-чаяанын база мөзү-бүдүш шынарларын сайзырадырынга төрөөн дылының чугулазын медресеп билири, уругларның билиг чедип алырынга ук дылдың ужур-утказын тодарадып, ону тыва чоннуң ыдыктыг, үнелиг эртинелериниң бирээзи деп билири;

2) тыва дылдың эстетиктиг үнелин медресеп билири; төрөөн дылынга ынак болгаш ону хүндүлөп, ол дээш чоргаарланыры; ону национал культураның кезээ кылдыр билип, арыг эдилээри;

3) дылдың байлак сөс курлавырын болгаш грамматиктиг аргаларын бодунуң бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин хостуг илередирде четче ажыглап шыдаары; бодунуң чугаа-домаан хайгаарап, сайзырадып, экижидеринче чүткүлдүг болуру.

Метапредметтиг түннелдеринге (предметтен дашкаар азы ооң-биле чергелештир билип алыр харылзашкак чүүлдери)дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) Чугаа чорудулгазының бүгү-ле хевирлерин ажыглап билири:

Дыңнаары болгаш номчууру:

- бижимел болгаш аас медээниң уткаын шын билип алыры (чугааның утказы, сөзүглелдин темазы, кол утказы; кол болгаш немелде медээ);

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин номчулганың янзы-бүрү хевирлеринге (сөзүглелден херек информацияны дилеп-тып номчууру (поисковый вид), чүгүртү азы улуг-каралап номчууру (просмотровый), таныжып номчууру (ознакомительный вид), шинчилел-сайгарылгалыг номчууру (изучающий вид)) таарыштыр ажыглап билири;

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин шын дыңнап билири; дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин (бир кижиниң тайылбыр чугаазындан болгаш аудио-, видеотехникадан сөзүглелдин кайы-бир кезээн шилип алгаш дыңнаары, сөзүглелдин кыска утказы-биле таныжары болгаш ону тодазы-биле дыңнаары) ажыглап билири;

- информация ап болур чүүлдерден, ооң иштинде өөредиглиг компакт-дискилерден, Интернет четкизинден; янзы-бүрү словарьлардан тайылбыр номнардан (справочниктер) болгаш электроннуг шыгжамырлардан медээлерни тып билири;

- бердинген темага материалдарны тып, системажыдып билири; херек медээлерни боду тып билири; медээлерни чаартып азы ол-ла хевээр дамчыдып билири;

- сөзүглелдерниң утка, стилистика талазы-биле онзагайларын болгаш ажыглаан аргаларының аайы-биле дүүштүрүп болгаш деңнеп билири;

Чугаалаары болгаш бижиири:

- кылыр дээн ажыл-херээниң сорулгаларын (хууда болгаш эштери-биле) тодазы-биле билип, кандыг-даа ажылды чурум аайы-биле кылып, чедип алган түннелдерин үнелеп, аас болгаш бижимел чугаага илередип билири;

- дыңнаан азы номчаан сөзүглелиниң уткаын даалга езугаар дамчыдып (планны тургузуп, уткаын чугаалап, допчулай бижип, үнелел берип) шыдаары;

- сөзүглелдин уткаын, кымга хамаарыштырганын, чугааның байдалын барымдаалавышаан, аңгы-аңгы хевирлерге болгаш жанрларга тургузуп шыдаары;

- аас болгаш бижимел чугаага бодунуң бодалын хостуг илередири, сөзүглелдин тургузуунуң негелделерин сагыыры (бодалының ужур-уткалыын, дес-дараалашкаан,

харылзаалыын, темага дүүшкээн дээш о.ө.); номчаан, дыңнаан, көргөн чүүлдеринге бодунуң хамаарылгазын шын илередири;

- монологтуң янзы-бүрү хевирлерин (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын болгаш оларны холуй); диалогтуң янзы-бүрү хевирлерин: (хүндүлел аянын илередир диалог (этикетный диалог), айтырыг-харыы (диалог-расспрос), чугаалажып орар кижизин чугаа чорударынче кыйгыраы (диалог-побуждение), өске киж-биле бодал солчуру (диалог-обмен мнениями) дээш о.ө.) ажыглап билири;
- амгы тыва литературлуг дылда шын адалганың, лексиканың, грамматиканың кол нормаларын, стиль нормаларын херек кырында ажыглап билири; бижимел чугаага шын бижилгениң, пунктуацияның кол дүрүмнерин сагыыры;

- чугаа этикединин нормаларын хажытпайн, чугаага киржип шыдаары; чугаа үезинде арын-шырайын болгаш шимчээшкннерин эптиг болгаш шын алдынары;

- хүн бүрүде өөренип азы ажыл кылып турар үезинде бодунуң чугаазын хайгаарап билири; чугааның утказының болгаш шын ажыглалының аайы-биле бодунуң дылын үнелеп билири; дылында грамматиктиг болгаш чугаа частырыгларын тып болгаш эдип билири; бодунуң тургусканы сөзүглелдин хоюглап азы эдип, оскерттип, делгередип билири;

- бодунуң үежилеринин мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткелди кылып, рефераттың утказын дамчыдып билири; маргылдаалыг, чидиг айтырыгларны бадыткалдарга даянмышаан, шиитпирлеп билири;

2) алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын хүн бүрүде амыдыралга ажыглап билири; төрөөн дылды өске эртемнерге билиг чедип алырының кол чепсээ кылдыр шын ажыглаары; ону өске-даа эртемнерде (даштыкы дыл, орус дыл болгаш чогаал дээш о.ө) дылдың аргаларын сайгарарына ажыглап билири;

3) долгандыр турар улус-биле харылзажып, кандыг-бир ажылды кылып тура, маргылдаалыг, чидиг айтырыглар шиитпирлээрде, эптиг чугаалажып, харылзажып билири; амыдыралчы болгаш ажыл-агыйжы чугаа үезинде чугаа культуразының негелделерин сагыыры.

8-ки классты доозуп тура, дараазында **предметтиг түннелдерни** чедип алыр:

- Дылдың хүлээлгелеринин дугайында, тыва дыл – Россия Федерациясында Тыва Республиканың үндезин чурттакчылары тыва чоннуң төрөөн дылы база күрүне дылдарының бирээзи дээрзин, төрөөн дыл болгаш чоннуң культуразының сырый харылзаалыг болурун, төрөөн дылдың киж-бүрүзүнүң болгаш ниитилелдин амыдыралына ужур-дузазын билири;

- тыва дылдың гуманитарлыг эртемнер аразында болгаш ниити өөредилгеде туружун болгаш ужур-дузазын билири;

- төрөөн дылдың эртем талазы-биле үндезиннерин; оларның чадаларының болгаш билиглеринин аразында харылзааларын шингээди алыры;

- дыл эртемниң кол баазалыг билиглерин болгаш ооң кезектерин шингээдири: дыл болгаш чугаа, харылзажыр чугаа, бижимел болгаш аас чугаа, монолог, диалог болгаш оларның хевирлери; чугааның байдалы; чугаа (чугаалажыр), эртем, публицистика, албан-херек, чечен чогаал стильдери болгаш оларның жанрлары, дылы; чугааның утка-хүлээлгелеринин аайы-биле хевирлери (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын); сөзүглел, сөзүгелелдин хевирлери; дылдың кол-кол кезектери, оларның демдектери болгаш чугаага ажыглалының онзагайларын шингээди алыры;

- тыва дылдың лексика болгаш фразеологиязының кол стилистиктиг курлавырларын, тыва литературлуг дылдың нормаларын (шын адалганың, грамматиктиг, орфографтыг, пунктуастыг), чугаа этикединин дүрүмнерин шингээдири болгаш оларны херек кырында амыдыралга аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары;

- дылдың кол кезектерин, дылдың грамматиктиг категорияларын танып билири болгаш сайгарары, чугаага шын ажыглаары;

- сөстүң янзы-бүрү сайгарылгаларын (фонетиктиг, лексиктиг, морфемниг, морфологтут), сөс каттыжыышкынының болгаш домактың синтаксистиг сайгарылгазын шын кылып, сөзүглелдин тургузуунуң болгаш кол демдектеринин аайы-биле, дылдың кандыг хүлээлгелерин күүседип чоруурунун болгаш уран аргаларны ажыглаанының аайы-биле сайгарары;

- лексиктиг болгаш грамматиктиг синонимнерни ажыглаанындан кижиниң чугаазының чечен-мерген, а чечен чогаал дылының каас-чараш, байлак болу бээр аргаларын билири болгаш чугаазынга шын ажыглаары;
- төрөөн дылдың эстетиктиг хүлээлгелерин медеп билири, чечен чогаалдың дылын сайгарып тура, чугааның эстетиктиг талазын үнелеп билири.

Өөредилгө –тематиктиг план.

8 класс -68 шак

Кичээлдин темалары	Ниити шагы	Хыналда ажыл	Чугаа сайзырадылгазы
Дыл дугайында ниити билиглер.Кирилде кичээл.			
7 класска өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары			
Синтаксис. Сөс каттыжышкыны болгаш домак			
Домактың ийиги черге кежигүннери			
Чаңгыс составтыг домактар			
Долу болгаш долу эвес домактар			
Нарынчыттыг домактар			
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы			
8-ки класска чыл дургузунда өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын			
Ниити: 68 шак			

8-ки класска тыва дылга календарь-тематиктиг план

№	Теманың ады	Онаалгазы	Шагы	Ай, хүнү		Эдилге кылганы
				план	факт	
	I.Дыл дугайында ниити билиглер.Кирилде кичээл.					
1	Төрээн дылым – эртине-байлаам. Төрээн дылды камгалап-кадагалаары. Тыва дыл болгаш улустуң аас чогаалы.(лекция кичээл)	Арын 4-7	1			
II.7 класска өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары						
2	Кылыг сөзү.	Пар 5, Мерг 28	1			
3	Наречие.Өттүнүг сөстөр	Пар 6 Мерг 31	1			
4	Диктант	Домактарчогаад ыр (медээ,айтырыг, кыйгырыг)	1			
5	Частырыглар-биле ажыл	Дурумнер катаптаар	1			
6	Дузалал чугаа кезектери	Мерг 37, арын 29	1			
7	Сөзүглел деп чүл?	П 8, Мерг 41	1			
III.Синтаксис. Сөс каттыжыышкыны болгаш домак						
8	Сөс каттыжыышкынының грамматиктиг уткалары. Сөс каттыжыышкыннарының өзек сөзүнүң аайы-биле бөлүктери	П 9,10 Мерг 48, 49, арын 37	1			
9	Сөс каттыжыышкыннарының холбаалары. Башкарылга холбаазы	П 11,Мерг 56	1			
10	Хамааржылга холбаазы	П 12, Мерг 61	1			
11	Каттыжылга холбаазы	Мерг 68, П 14	1			
12	Сөс каттыжыышкыннарының синтаксистиг сайгарылгазы	Арын 47, сөстөр сайгарар	1			
13	Бөдүүн домак дугайында билиг. Ийи составтыг домактар	П 15, Мерг 73 Мерг 78	1			
14	Кол сөс, ооң илереттинери. Кол сөстүң көргүзүкчүлери	Карточка-биле ажыл	1			

15	Сөглекчи, ооң илереттинери	П 17, Мерг 84	1			
16	Сөглекчинин хевирлери. Кылыг сөстүг сөглекчилер	П 18 Мерг 87	1			
17	Составтыг ат сөстүг сөглекчилер	П 20, Созуглел-биле ажыл, чижектер тывар, Мерг 100	1			
18	Кол сөс биле сөглекчинин аразынга тире	Мерг 108	1			
19	Сөглекчинин составында модальдыг сөстөр	Мерг 114	1			
20	ЧСК Эдертиг	Арын 73, айтырыгларга харыылаар	1			
21	Частырыглар-биле ажыл	Мерг 113	1			
IV. Домактын ийиги черге кежигүннери						
22	Домактын ийиги черге кежигүннери. Дорт болгаш доора немелделер	П 23, Мерг 125	1			
23	Тодарадылга, ооң илереттинери. Капсырылга дугайында билиг	Мерг 129, 131	1			
24	Байдалдар, ооң утка аайы-биле бөлүктөрү. Үениң байдалы, ооң илереттинери	Мерг 141	1			
25	Кылдыныг аргазының, туруштун байдалдары, оларның илереттинери	П 28 Мерг 149	1			
26	Чылдагаанның, сорулганың байдалдары, оларның илереттинери	П 29 Мерг 153	1			
27	Хемчегниң байдалы, ооң илереттинери	П 30 Мерг 159	1			
28	Делгеренгей болгаш делгеренгей эвес домактар	П 31 Мерг 164	1			
29 30	ЧСК. Эдертиг	Катаптаар	1			

V.Чаңгыс составтыг домактар					
31	Чаңгыс составтыг домактар дугайында билиг. Ат домаа	Пар 32 Мерг 171	1		
32	Тодаргай арынның домак	П 33 Мерг 175	1		
33	Тодаргай эвес арынның домак. Ниити арынның домактар	П 34 Мерг 182	1		
34	Арын чок домактар	П 35 Мерг 187	1		
35	ЧСК. Чаңгыс составтыг бөдүүн домактарның сөзүглелдерге ажыглалы	Мерг 193	1		
36	Чаңгыс составтыг домактарның синтаксистиг сайгарылгазы	Арын 119	1		
37	Хыналда диктант «Делегейни эргээн Тыва»	Карточка-биле ажыл	1		
38	Частырыглар-биле ажыл.	Карточка-биле ажыл	1		
VI.Долу болгаш долу эвес домактар					
39	Долу болгаш долу эвес домактар дугайында билиг. Домак сөстөр	Дурумун номчуур, П 38	1		
40	Катаптаашкын	П 38	1		
VII.Нарынчылтыг домактар					
41	Нарынчылтыг домактар дугайында билиг	П 39 Мерг 205	1		
42	Домактың чаңгыс аймак кежигүннери-биле нарынчылтынары	П 40 Мерг 209	1		
43	Чаңгыс аймак кежигүннерниң холбажыр аргалары	П 42 Мерг 217	1		
44	Чаңгыс аймак кежигүннерге бижик демдектери	Мерг 220	1		
45	Чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактарга түңнекчи сөстөр болгаш оларга бижик демдектери	П 44 Мерг 223	1		
46	Чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгалар, оларга	Мерг 228	1		

	бижик демдектери					
47	Тускайлаан кежигүннүг домактар, оларның ужур-дузаы	Мерг 233	1			
48	Домактың делгеренгей кежигүннер-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери	Мерг 235, П 47	1			
49	Причастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген делгеренгей тодарадылгалар-биле домактың нарынчылтынары	П 48 Мерг 241	1			
50	Причастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген делгеренгей байдал-биле домактың нарынчылтынары	Карточка-биле ажыл	1			
51	Деепричастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген делгеренгей кежигүннер-биле домактың нарынчылтынары	Мерг 251, арын 151	1			
52	Деепричастиелиг бөлүглелдер-биле илереттинген делгеренгей кежигүннерлиг домактарга бижик демдектери	П 52 Мерг 258	1			
53	Делгеренгей бүлүглелдер-биле илереттинген делгеренгей кежигүннер-биле домактың нарынчылтынары	П 53 Мерг 264	1			
54	Делгеренгей болгаш делгеренгей эвес адалгалар. Домактың адалгалар-биле нарынчылтынары	Карточка-биле ажыл	1			
55	Адалгалыг домактарга бижик демдектери	Мерг 269	1			
56	Кирилде сөстөр болгаш кирилде домактар дугайында билиг. Домактың кирилде сөстөр болгаш кирилде домактар-биле нарынчылтынары, оларга бижик демдектери	Мерг 272	1			

57	Нарынчиттыңан домактарның сөзүглел тургузарыңа ужур-дузазы	Карточка-биле ажыл	1			
58	Нарынчиттыңан домактарның синтаксистиг сайгарылгазы	Мерг 280	1			
59	Катаптаашкын	Созуглел-биле ажыл	1			
VIII. Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы						
60	Чаңгыс кижиниң чугаазының янзылары. Тоожушкун	Мерг 282	1			
61	Чурумал	Сөзүглел-биле ажыл, П 61 Мерг 291	1			
62	Угаап-боданыышкын	Карточка-биле ажыл	1			
63	Диалог болгаш чугаа культуразы	Карточка-биле ажыл	1			
64	Диалог, полилог болгаш монолог-чугааның хевирлери	Сөзүглел-биле ажыл, Мерг 294	1			
65	Хыналда диктант	Сөзүглел-биле ажыл	1			
66	Частырыглар-биле ажыл. Чылда өөрөнгенин катаптаары	Сөзүглел-биле ажыл	1			
67	Чылда өөрөнгенин катаптаары	Сөзүглел-биле ажыл	1			
68	Түңнел кичээл.	Чайгы онаалгалар	1			
Ниити 68 шак						

АЖЫЛЧЫН ПРОГРАММАГА ЭДИЛГЕ КЫЛГАНЫНЫҢ ЧЫЛДАГААНЫ

[illegible]

ПРОШНУРОВАНО,
ПРОШУМЕРОВАНО
И СКРЕПЛЕНО ПЕЧАТЬЮ
11/01/2024
СТРАНИЦ

Директор школы: Бреден
/В.К.Кенден-00.1/

«28» 08 2024

